

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ДАШКОВСЬКА ОЛЕНА РОСТИСЛАВІВНА

УДК 340.11:341.231.14

**ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В АСПЕКТІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 12.00.01 - теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2008

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі теорії держави і права Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Цвік Марко Веніамінович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, професор кафедри теорії держави і права, академік Академії правових наук України.

Офіційні опоненти: – доктор юридичних наук, професор **Скрипнюк Олександр Васильович**, Київський регіональний центр Академії правових наук України, начальник відділу міжнародних наукових зв'язків, академік Академії правових наук України;

– доктор юридичних наук, професор **Заєць Анатолій Павлович**, Агенція з питань інновацій та інвестицій, перший заступник керівника, член-кореспондент Академії правових наук України;

– доктор юридичних наук, професор **Мурашин Олександр Геннадійович**, Навчально-науковий інститут підготовки управлінського персоналу ОВС Академії управління МВС України, начальник

Захист відбудеться 28 березня 2008 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 25 лютого 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Л. Яроцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Гарантування рівності чоловіка і жінки є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови правової держави. Сучасний стан суспільних відносин вимагає все більше використовувати знання, навички та творчі здібності жінок, потребує активного залучення їх у різні сфери суспільного життя. Лише в умовах верховенства права, коли реально забезпечуються не тільки рівні права, але й рівні можливості їх реалізації різноманітними організаційно-правовими засобами, стверджується принцип рівності чоловіка і жінки.

Проголосивши стратегію європейського розвитку, Україна обрала шлях забезпечення прав і свобод людини і громадянина, впровадження стандартів рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки. У зв'язку з цим необхідний комплексний науковий аналіз загальних закономірностей формування, розвитку і гарантування прав, свобод і законних інтересів жінки як суб'єкта права, з урахуванням міжнародних гендерних стандартів у різних сферах суспільного життя, розробка рекомендацій щодо законодавчого забезпечення реалізації конституційного принципу рівних прав і можливостей чоловіка і жінки.

Для проведення відповідних юридичних досліджень важливо використовувати як гендерний підхід, так і сучасні політичні теорії. У дисертації жінка розглядається насамперед як член суспільства зі своїм особистим статусом і власною стратегією правової поведінки. Сенс гендерного підходу, на думку авторки, полягає не просто у виявленні відмінностей між чоловіком і жінкою, а й у впровадженні в право нових моделей суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. Гендерний підхід як один з методологічних прийомів дає можливість нового погляду на традиційні проблеми суспільно-правових процесів, позитивно впливає на модернізацію і демократизацію українського суспільства.

У роботі акцентується увага на цінності права як знаряддя соціального прогресу, гаранта загальної свободи та рівності, які не мають абсолютного характеру і підлягають нормуванню заради задоволення інтересів окремої особи і суспільства в цілому.

Авторка виходить з того, що в умовах гендерної рівності чоловік і жінка наділені власним колом прав і обов'язків. Це обумовлено об'єктивним процесом розвитку людської цивілізації, відповідає потребам суспільства і залежить від особливих біологічних та психологічних характеристик чоловіка і жінки. Право не може змінювати основоположні об'єктивні процеси суспільного розвитку і відповідно не може урівняти соціальний статус чоловіка і жінки. Воно може різними методами правового регулювання за допомогою надання додаткових і спеціальних прав частково вирівнювати правовий статус різних учасників правовідносин, створювати рівні можливості для реалізації їх суб'єктивних прав, що повною мірою стосується чоловіків і жінок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницьких робіт кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого в межах державної цільової комплексної програми «Загальнотеоретичні проблеми правотворення та правозастосування в умовах формування правової держави» (державна реєстрація № 0106u002283).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення закономірностей формування і розвитку правового статусу жінки як суб'єкта права, що повинно сприяти визначенню змісту гендерної рівності, шляхів її досягнення та правових засобів її забезпечення. Відповідно до поставленої мети вважається необхідним вирішення таких завдань:

- проаналізувати витоки та історичний розвиток ідеї рівноправності статей у політико-правовій думці для визначення тенденції поступового підвищення цінності жінки як учасника суспільних відносин;
- сформулювати поняття гендерної рівності та визначити його співвідношення з поняттям «правова рівність»;
- дослідити види та форми гендерної рівності;
- визначити зміст та види дискримінації за ознакою статі;
- розглянути різні прояви дискримінації за ознакою статі та засоби їх ліквідації;
- вивчити досвід зарубіжних країн щодо подолання соціальних стереотипів про роль жінки і чоловіка в суспільстві та шляхи подолання дискримінації за ознакою статі;
- розглянути особливості реалізації жінкою своїх прав у різних сферах суспільного життя;
- дослідити міжнародні, регіональні й внутрішньодержавні правові механізми захисту прав жінки.

Об'єктом дослідження є сфера суспільних відносин, в яких відбувається реалізація принципу гендерної рівності.

Предметом дослідження є загальні закономірності формування правового статусу жінки в гендерному вимірі.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система принципів, прийомів та підходів, заснована на філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методах. В основу роботи покладено антропологічний підхід та онтологічний метод. Згідно з ними проаналізовано сутність прав жінки, які є формально рівними з правами чоловіка, але через біологічні відмінності статі потребують особливого правового забезпечення та захисту. Діалектичний метод дозволив виявити основні закономірності розвитку ідеї рівності чоловіка і жінки та особливості її прояву в різних правових системах. Історико-правовий підхід використовувався при аналізі процесів і подій, які вплинули на формування та розвиток правового статусу жінки, а також при узагальненні поглядів на роль жінки в історії політико-

правової думки, визначенні етапів розвитку феміністичного руху, вивченні релігійних доктрин тощо. Аксіологічний підхід дозволив встановити, як визнання цінності жіночого початку впливало на розширення кола прав і свобод жінки, правове закріплення повторювальних суспільних відносин за участю жінки. Формально-догматичний метод використовувався при аналізі нормативних приписів щодо жінки як суб'єкта права, які зафіксовані в міжнародних договорах і вітчизняних нормативно-правових актах. Тексти міжнародних договорів і національних нормативно-правових актів інтерпретувалися з позицій забезпечення принципу недискримінації щодо суб'єктів права як чоловічої, так і жіночої статі. Метод системно-структурного аналізу став основним прийомом при дослідженні правового механізму захисту прав жінки, що включає внутрішньодержавні, регіональні та міжнародні механізми правового захисту, за допомогою яких забезпечується реалізація принципу гендерної рівності. Порівняльно-правовий метод використовувався при вивченні досвіду інших країн щодо питань, пов'язаних з реалізацією принципу гендерної рівності. Телеологічний метод дав можливість розкрити мету прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» та інших важливих документів та програм.

Використовуючи конкретно-історичний підхід, авторка дослідила погляди на права жінки багатьох видатних мислителів минулого: Платона, Арістотеля, Августина Блаженного, Томи Аквінського, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г. Гегеля, Ж. Кондорсе, Ш. Фур'є, Дж. Ст. Міля, К. Маркса, Ф. Енгельса, А. Бебеля, Л. Браун, К. Цеткін, В. Леніна, та інших.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження та зроблених у дисертації висновків стали праці учених, які заклали підвалини дослідження прав людини та проблем впровадження гендерної рівності в суспільні відносини. Зокрема, йдеться про таких вітчизняних учених-правознавців, як: М. Баймуратов, М. Буроменський, А. Заєць, О. Зайчук, М. Козюбра, О. Копиленко, А. Колодій, Т. Мельник, К. Левченко, С. Максимов, О. Мурашин, Ю. Оборотов, А. Олійник, Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Погорілко, С. Погребняк, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, М. Цвік, В. Шаповал, С. Шевчук та інші; таких російських учених, як: М. Бондар, Г. Гаджієв, Л. Завадська, Є. Заковряшина, О. Здравомислова, А. Квачевський, Т. Кліменкова, О. Лукашева, В. Нерсисянц, К. Орович, С. Полєніна, Й. Покровський, В. Четвернин, Г. Шершеневич та інші; таких зарубіжних учених, як: Ж.-Л. Бержель, Ф. Гайєк, Р. Давід, П. Жид, Ф. Люшер, Дж. Ролз, Н. Рулан, А. Токвіль, Л. Фуллер, М. Фрідман, К. Цвайгерт, Р. Циппеліус та інші.

Наукова новизна одержаних результатів визначається насамперед тим, що дисертація є першим в українській юридичній науці монографічним дослідженням особливостей становлення і розвитку правового становища жінки в аспекті гендерної рівності. Особистим внеском автора є розробка понять та класифікацій загальнотеоретичної концепції правового становища жінки в

аспекті реалізації принципу гендерної рівності як певного напрямку в проблематиці теорії держави і права з позицій урахування постійного підвищення соціальної цінності жіноцтва, закономірного поступового розширення обсягу правосуб'єктності жінки відповідно до уявлень про справедливість, які визначають міру свободи і рівності жінки на різних етапах розвитку суспільства.

У дисертації обґрунтовуються нові в концептуальному плані і важливі для практики поняття, положення і висновки, одержані особисто здобувачкою, які виносяться на захист.

Уперше в українській юридичній науці

1. Запропонована загальнотеоретична концепція правового становища жінки в аспекті реалізації принципу гендерної рівності як певного напрямку в проблематиці теорії держави і права з позицій закономірного поступового розширення обсягу правосуб'єктності жінки відповідно до уявлень про справедливість.

2. Проаналізовано правове становище жінки з урахуванням теоретико-історичного значення соціальної цінності жіноцтва на різних етапах історичного розвитку суспільства та різних уявлень про справедливу міру свободи і рівності жінки і чоловіка.

3. Досліджено принцип гендерної рівності в контексті понять формальної і фактичної рівності чоловіка і жінки. Визначено гендерну рівність як один з видів рівності, яка повинна бути побудована з урахуванням усіх можливих факторів, що здатні врахувати позитивні риси та компенсувати недоліки формальної і фактичної рівності.

4. Доведено, що гендерна рівність, яка передбачає насамперед рівні можливості чоловіка і жінки, забезпечується не лише закріпленням рівності перед законом разом із заборонаю дискримінації, але й політикою позитивних дій.

5. Обґрунтовано провідне значення принципу справедливості для реалізації гендерної рівності в процесі еволюції суспільства. Доведено, що справедливість має пріоритетне значення для визначення нормативного змісту принципу гендерної рівності.

6. Запропоновано нову інтерпретацію поняття «гендер» як приналежності до певної групи, класу, виду, категорії. Гендер розглядається як соціальна приналежність до певної статі, як уявлення кожного індивіда про рольові характеристики та поведінкові особливості індивідів тієї статі, до якої він належить.

7. Визначено зміст, форми і види дискримінації за ознакою статі. Запропоновані ознаки дискримінації за ознакою статі. Підкреслено, що ця дискримінація: 1) проявляється у певних діях та/або бездіяльності; 2) обов'язковим об'єктом цих дій є стать, незалежно від сімейного становища; 3) зазначені дії спрямовані на ослаблення чи зводять нанівець визнання або здійснення жінкою своїх прав; 4) внаслідок зазначених дій порушується рівноправність статей; 5) їх сферою є всі суспільні відносини, що регулюються правом.

8. Запропоновано класифікацію держав залежно від закріплення в національній правовій системі юридичних гарантій реалізації принципу гендерної рівності.

9. Підкреслено важливу роль гендерної рівності у створенні належних умов і засобів гармонійного функціонування індивіда, суспільства, держави і всього світового співтовариства.

По-новому:

1. Обґрунтовано положення, що рівність чоловіка і жінки не слід трактувати як ідентичність їх правового статусу; у тій сфері, що не пов'язана з природними відмінностями чоловіка і жінки, їх юридична і фактична рівність можуть збігатися.

2. Проведено системний аналіз історичного розвитку ідеї рівноправності жінки і чоловіка, виходячи з висновку, що питання про місце і роль жінки в суспільстві обговорювалося у тісному зв'язку з вченням про сутність влади в державі і в сім'ї.

3. Висвітлено значення впливу християнської релігії і канонічного права в процесі формування принципу рівноправності статей.

4. Обґрунтовано уявлення про абсолютистський характер патріархальної влади, якій повинні підпорядковуватися усі індивіди і яка покликана карати за будь-які відхилення від патріархального раціоналізму.

5. Акцентується увага на значенні ідей епохи Просвітництва для виникнення нових поглядів на напрямки розвитку жіночих інтелектуальних здібностей та необхідність зміни підлеглого становища жінки з використанням політичних засобів і законотворчої діяльності.

6. Проаналізовано розвиток ідеї рівноправності статей в ідеології XIX ст., відповідно до яких основою жіночої емансипації повинні стати належне виховання і забезпечення рівноправності з чоловіками в результаті визнання за жінкою невід'ємних природних прав.

7. Дано оцінку соціалістичного політичного вчення в питаннях про роль жінки в суспільстві, яке передбачало нові для того часу шляхи емансипації жінки.

8. Запропоновано визначення змісту, видів і форм рівності чоловіка і жінки щодо економічної, політичної, соціальної, культурної та інших сфер життя, зокрема, рівності можливостей, рівності здібностей, рівності потреб, рівності результатів, рівності інтересів.

9. Доведено, що важливим аспектом забезпечення рівних прав і можливостей чоловіка і жінки є удосконалення виборчого законодавства та законодавства про політичні партії; зокрема, запропоновано встановити норму, відповідно до якої кількість чоловіків і жінок у списках кандидатів не може бути меншою певного відсотка від загальної кількості кандидатів, висунутих виборчим об'єднанням.

10. Сформульовано положення, що для повноцінної реалізації кожною особою своїх трудових прав необхідні нові підходи в правовому регулюванні, зокрема, визначення кола осіб, що потребують соціальних гарантій у зв'язку із сімейними обов'язками. Виходячи з однакової

відповідальності батьків за виховання дітей, необхідно перейти від надання пільг жінкам до надання пільг усім працівникам у зв'язку з виконанням сімейних обов'язків.

Набули подальшого розвитку ідеї та положення:

- про важливість усвідомлення гідності як передумови досягнення гендерної рівності; в зв'язку з чим виникає необхідність державної підтримки в створенні умов, що забезпечують реалізацію, охорону та захист права на гідність і особисту недоторканість чоловіка і жінки в умовах гендерної рівності;

- про роль сформованих у суспільстві стереотипів, що обумовлюють рольове призначення жінки, які підтримувалися державою та забезпечувалися правом, як основних обмежувачів свободи вибору жінкою життєвого шляху; запропоновано з метою усунення зазначених перепон популяризувати ідеї егалітарних відносин між статями, що передбачають як для чоловіка, так і для жінки опанування тих сфер діяльності, з яких вони протягом століть витіснялися;

- про існування в радянські часи нерівності чоловіка і жінки у розподілі сімейних обов'язків і в сфері оплати праці, що було пов'язано з пануванням думки про невисоку ефективність жіночої праці через перерви в роботі та подвійне навантаження у зв'язку з народженням дітей і доглядом за ними, оцінкою жінок як осіб, які не прагнуть до підвищення своєї кваліфікації і професійного статусу, і як наслідок залучення їх у галузях виробництва з рівнем оплати праці нижче середнього;

- про необхідність впровадження нових підходів до захисту прав жінки, що виникли в середині XX ст.; замість патерналістського підходу до створення механізму захисту прав жінки, який базувався на ставленні до жінки як до більш слабкої за чоловіка істоти, а отже такої, яка потребує додаткового піклування слід віддавати перевагу гендерно-нейтральному підходу, який визнає, що біологічні відмінності між чоловіком і жінкою не повинні перешкоджати жінкам у реалізації рівних з чоловіками прав.

Практичне значення одержаних результатів спрямовано на подальший розвиток загальної теорії держави і права, поглиблення знань про особливості реалізації принципу гендерної рівності, вони можуть стати основою для подальшої розробки концепції розширення правосуб'єктності жінки в аспекті впровадження в українське суспільство принципу гендерної рівності, методологічною основою для досліджень принципу гендерної рівності галузевими юридичними науками;

- висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, можуть бути використані при розробці цілісної системи законодавства щодо впровадження принципу гендерної рівності в українське суспільство на виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», удосконалення конституційного, трудового та інших галузей права;

- запропоновані рекомендації можуть сприяти вдосконаленню діяльності державних органів у забезпеченні рівних прав і можливостей чоловіків і жінок;

- висновки та окремі положення дисертації можуть бути використані при підготовці підручників і навчальних посібників з теорії держави і права історії вчень про державу і право, порівняльного правознавства, а також можуть стати основою для спеціального факультативного курсу під назвою «Проблеми забезпечення гендерної рівності (досвід України та зарубіжних країн)» для викладання в гуманітарних вузах, у тому числі юридичних.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана і обговорена на кафедрі теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Результати дослідження доповідалися на міжнародних, всеукраїнських, регіональних та міських наукових конференціях, зокрема на Міжнародній науково – практичній конференції «Жінки за духовну безпеку суспільства» (Харків, 11-12 червня 1999 р.); Науково-практичній конференції «Конституція України – основа модернізації держави та суспільства» (Харків, 21-22 червня 2001 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Методологічні проблеми правової науки» (Харків, 13-14 грудня 2002 р.); Науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування» (Харків, 4-5 грудня 2001 р.); Міжнародній конференції «Проблеми правового забезпечення економічної і соціальної політики в Україні» (Харків, 24-25 травня 2005 р.); Міжнародній науковій конференції «Трансформація політики в право: різні традиції та досвіди» (Харків, 11-12 листопада 2005 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України» (Харків, 29-30 червня 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Гендер. Екологія. Здоров'я» (Харків, 23-24 жовтня 2007 р.).

Результати дослідження використані при розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, читання лекцій та проведення семінарських занять з навчальних курсів «Теорія держави і права», «Історія вчень про державу і право», «Порівняльне правознавство». А також при написанні відповідних глав підручників «Загальна теорія держави і права» та «Історія вчень про державу і права».

Публікації. Узагальнені результати дослідження знайшли своє відображення в 34 публікаціях, зокрема, монографії, 2 навчальних посібниках, 24 статтях у провідних фахових виданнях та збірниках наукових праць, перелік яких затверджено ВАК України, 7 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Відповідно до мети, предмета та логіки дослідження дисертація складається із вступу, п'яти розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку літератури (374 джерела). Загальний обсяг дисертації 392 сторінки, основний текст – 362 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** наводиться загальна характеристика роботи, обґрунтовується актуальність теми дослідження і характеризується стан її розробки, визначається об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, його методологічні основи, висвітлюються наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів роботи; вказуються дані про апробацію результатів дослідження і публікації.

Розділ 1 «Ідейно-політичні джерела рівноправності статей» складається з п'яти підрозділів, які присвячені історіографічному огляду основних етапів розвитку ідеї рівноправності статей. В ньому розкрито основні погляди на роль і місце жінки у суспільному і політичному житті, які панували в період античності, середніх віків, Просвітництва, XIX та XX століття. Досліджено концептуальні основи теоретико-історичного значення соціальної цінності жінки на різних етапах історичного розвитку суспільства. Для цього були враховані різні погляди на справедливість існуючих відносин, які впливають на уявлення про справедливую міру свободи і рівності жінки і чоловіка.

У підрозділі 1.1 «Ідея рівноправності статей у політико-правовій думці періоду античності та середніх віків» проаналізовано погляди таких відомих вчених, як Демосфен, Платон, Арістотель, Августин Блаженний, Тома Аквінський та інші.

Так, для періоду античності традиційним був погляд на жінку як на нижчу порівняно з чоловіками істоту. Вперше до теоретичного обґрунтування ідеї рівноправності статей наблизився Платон. Проте, оцінка його поглядів як феміністичних є невиправданою, адже надання жінкам і чоловікам рівних прав в трактаті «Держава» стало лише наслідком його ідеї щодо скасування родини і сімейного виховання дітей. Типові погляди часів античності на місце жінок у суспільстві зайняли своє місце у філософії Арістотеля, який відвів жінкам другорядну, обслуговуючу роль.

Християнська релігія зробила крок уперед на шляху формування ідеї рівності статей. Вона визнавала шлюб духовним союзом, в якому чоловік і дружина мають однакові обов'язки один перед одним, а канонічне право встановило, що божественний закон однаковий як для чоловіка, так і для дружини.

Філософія схоластики через погляд на жінку як на річ, яка принципово не відрізняється від інших речей, знарядь праці і якою чоловік може розпоряджатися на власний розсуд, сформувала уявлення про абсолютистський характер патріархальної влади використовуючи для цього аналогію з владою Бога, якій повинні підпорядковуватися всі індивіди і яка покликана карати за будь-які відхилення від раціонального плану патріарха.

У підрозділі 1.2 «Ідея рівноправності статей у політико-правовій думці періоду Просвітництва» встановлено ідейні витоки феміністичної теорії, проаналізовано основні погляди на роль жінки, що панували в той період.

Проаналізовано погляди французької письменниці Христини Пізанської, яка вперше виступила проти упередженого ставлення до жінки. Христина Пізанська виходила з християнської доктрини, що Бог створив зовсім однакові, рівні благі і шляхетні душі і для чоловічого, і для жіночого тіла, хоча при цьому велів, щоб чоловік і жінка служили йому, виконуючи різні обов'язки, допомагали і підтримували один одного. Кожній статі він дав особливі здібності і схильності, що відповідають їх призначенню. Вона шкодувала, що природні здібності жінок не можуть проявитися, тому що вони не здобувають однакою з чоловіками освіту, і закликала авторів жіночих творів формувати в інтелектуальних колах більш сприятливу для жіночої освіти суспільну думку.

Визначальними для цього періоду в історії феміністичної ідеології стали також погляди М. Уоллстонкрафт, твори якої відрізнялись від інших трактатів на захист прав жінки вимогою використовувати політичні засоби і законотворчу діяльність для зміни підлеглого становища жінки. Вона стверджувала, що поглиблення жіночої освіти лише для допомоги чоловіку є несправедливим не лише з теоретичної, але і з практичної точки зору, оскільки не кожна жінка зрештою пов'язує своє життя з чоловіком. Надання жінці повної громадянської рівноправності є не тільки вимогою справедливості, але і неодмінною умовою гармонійного розвитку суспільства. Лише політичне й економічне звільнення, підкреслювала вона, дозволить жінці вирішити її особливі специфічні завдання.

Основні етапи подальшого розвитку феміністичної теорії представлені іменами Ф. П. де ля Барр, Б. Мейкін, М. Астелл. Головною ідеєю феміністичного напрямку з моменту його зародження було визнання підлеглого становища жінок як соціальної групи таким, що суперечить природі суспільних відносин і потребує негайної зміни в напрямку утвердження принципу рівноправності статей.

Епоха Просвітництва ознаменувала появу значної кількості різних, іноді суперечливих точок зору на проблему статі, різні погляди на можливість розвитку жіночих інтелектуальних здібностей. Більшість філософів негативно оцінювали перспективи освіти для жінок, у творах видатних мислителів того часу Дж. Локка, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, виправдовувалась пасивна роль жінок в управлінні демократичною державою. незважаючи на визнання позитивної ролі жінки в суспільстві. Зокрема у своїй теорії наглядного жіночого виховання Ж.-Ж. Руссо відстоював патріархальні позиції, оскільки єдиною умовою участі жінок у громадських справах вважав чоловічий раціональний контроль, а єдиною можливою сферою реалізації жінкою своїх здібностей — патріархальну родину.

Підрозділ 1.3 «Рівноправність статей у політико-правовій думці XIX століття» присвячено розкриттю значного внеску в розвиток ідеї рівноправності статей таких представників ліберального напрямку, як Дж. Ст. Мілль, Є. Дюрінг, які вважали, що причинами нерівного

становища жінок є стійкі забобони та консервативні погляди на жінку. Відповідно шляхами жіночої емансипації, на їх думку, повинно бути належне виховання і забезпечення рівноправності з чоловіками. Правова рівність, що встановлюється внаслідок визнання за жінкою невід'ємних природних прав, стане її повним визволенням.

У XIX ст. особлива увага громадськості до «жіночого питання» була привернута творами Дж. Ст. Мілля, насамперед його роботою «Про підпорядкованість жінки». Він вважав, що відносини між статями є легальним підпорядкуванням жінки чоловіку, однією з найголовніших перешкод людському прогресу. Цей принцип повинен бути замінений принципом ідеальної рівності, що не допускає ніякої влади або привілеїв для жодної із сторін.

Поряд з ліберальним напрямком у XIX столітті набув розвитку консервативний напрям, який представляли О. Конт, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше та інші. Так, О. Конт вважав, що історія постійно доводила суспільну підпорядкованість жінки чоловікові, яка криється в її природній слабості, завдяки чому жінка не може посідати в суспільстві становище, рівне з чоловіком. Ще більш непримиренно висловлювався проти незалежності жінок Ф. Ніцше, який вважав, що жінка – нерозважлива, безтурботна, нездатна до розумових занять особа, яка може тільки прикрашати себе, щоб сподобатися чоловікові і панувати над ним. Тому жінки прикидаються і ошуковують довірливих чоловіків, виховують у собі чоловічі смаки і схильності на шкоду своєму природному призначенню бути дружиною і матір'ю. Ф. Ніцше наполягав розвивати в жінок природні схильності і вважав, що в такий спосіб буде реалізоване їх природне (ідеальне) призначення бути «слабкою статтю», яка мимоволі скоряється більш сильній.

З появою соціалістичного політичного вчення погляди на роль жінки в суспільстві були переглянуті виходячи з принципово інших ідеологічних засад. Соціалісти розглядали боротьбу за рівноправність статей як частину боротьби за зміну суспільного ладу і вважали нерівноправність статей, рас і класів внутрішньо властивими буржуазному суспільству. Марксистське вирішення жіночого питання передбачало, що економічна незалежність жінок, заснована на їх участі у виробництві і звільненні від домашньої праці, неодмінно покращить їх життя за умов, що відносини між чоловіком і жінкою будуть засновані на вільному виборі і рівноправності, а не на залежності й експлуатації.

У підрозділі 1.4 «Ідея рівноправності статей у політико-правовій думці XX століття» на основі проведеного аналізу теорій радикального і ліберального фемінізму зроблено висновок, що базовою позицією фемінізму щодо ідеї рівноправності статей є концепція, згідно з якою відносини між чоловіком і жінкою не обмежені лише публічними сферами життя, а пронизують усі напрямки життєдіяльності. Це означає, що всупереч традиційній політичній теорії фемінізму родина, репродуктивні права і сексуальність повинні бути включені в політико-правовий аналіз сучасної науки. Визначено, що існуючі в суспільстві ідеї і цінності не є гендерно-нейтральними і зазвичай

віддзеркалюють уявлення чоловіків. Тому ними неможливо користуватися як готовими інструментами для гендерного аналізу суспільних відносин. Їх можна критикувати, модифікувати або використовувати для створення більш повноцінних концепцій. Наприклад, критичний підхід до ліберальних цінностей допускає можливість формулювання нової концепції рівності. Сучасна феміністська теорія визнає, що проблеми гендерної рівності не мають простого пояснення або легкого вирішення, тому необхідні гнучкість і плюралізм у всіх формах феміністської політичної діяльності, які взаємодоповнюють, а не конкурують з феміністськими стратегіями. Феміністська теорія повинна забезпечити можливість робити правильний політичний вибір і не дозволити плюралізові перетворитися на абсолютний релятивізм.

XX ст. стало етапом, коли в більшості країн світу жінки домоглися значних успіхів у вирішенні питання про політичну і юридичну рівноправність з чоловіками. У цей період принцип рівності статей отримав визнання і закріплення на рівні міжнародно-правових договорів і внутрішньодержавного законодавства, створено юридичний механізм забезпечення реалізації принципу гендерної рівності.

Підрозділ 1.5 «Релігійні аспекти рівноправності статей» містить аналіз доктринальних положень християнських теологів і церковних діячів, а також представників мусульманського віросповідання.

Зроблено висновок про спільність позицій представників різних течій християнської ідеології з низки питань щодо місця і ролі жінки в суспільстві. Підтвердженням цього є існування змішаних християнських жіночих організацій у країнах, де поширені католицизм, протестантство та православ'я, подібність завдань і методів досягнення спільної мети. У той же час виділено певні специфічні відмінності в підходах до жіночого питання, характерні для різних церков.

У роботі підкреслюється, що модернізація соціально-етичної доктрини християнства, почата представниками феміністської теології, спрямована на те, щоб зберегти за релігією статус соціально значущого і духовно-морального явища. Для цього вони пропонують переглянути деякі традиційні догмати про роль жінки в суспільстві з метою залучення жінок у суспільно-політичні процеси як представниць християнської церкви, яка прагне активно впливати на правотворчі та правореалізаційні процеси в різних державах світу.

В умовах демократичних перетворень суспільства окремих мусульманських країн відбулося чимало змін у соціально-правовому становищі жінки, а питання про емансипацію мусульманки стало предметом пильної уваги урядових структур. Наприклад, в арабських країнах соціально-демократичної орієнтації створені необхідні умови для залучення жінок у суспільно-політичне життя, помітні зусилля по вдосконаленню чинного законодавства. Однак обрання жінки депутатом парламенту, висування на посаду судді, прокурора або керівника навчального закладу поширюється лише на окремі особистості, які посіли ці високі посади завдяки перемозі

національно-демократичних сил. Проте й дотепер більшість жінок залишається поза громадсько-політичними процесами; тому реальне впровадження принципу гендерної рівності в суспільні відносини мусульманських держав є справою майбутніх поколінь.

Розділ 2 «Принцип гендерної рівності: філософсько-правовий аналіз» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Рівність як загальноправовий принцип» досліджено становлення принципу рівності, визначено його сутність та співвідношення з іншими загальноправовими принципами, зокрема принципами свободи і справедливості. Проаналізовано його основні аспекти, досліджено їх прояв у різних сферах суспільного життя. Розглянуто проблеми, що пов'язані із забезпеченням недискримінації та позитивної дискримінації, які постають у зв'язку з необхідністю додержання принципу рівності як при прийнятті юридичних актів, так і під час їх реалізації.

В дисертації зазначено, що безмежна різноманітність людської природи, широкий діапазон відмінностей в індивідуальних здібностях і можливостях є однією із найхарактерніших ознак людського роду. Проте спільні ознаки людей з точки зору права є набагато важливіші за очевидні розбіжності між ними, і це дає принципову можливість утвердження вимоги рівності перед законом.

У своєму дослідженні авторка виходить з того, що в юридичній науці існує два підходи до співвідношення свободи і рівності. Перший визнає свободу умовою рівності, а другий передбачає можливість таких ситуацій, коли рівність стає умовою свободи. Оцінку кожного з них доцільно проводити з врахуванням різних напрямків у праворозумінні та політичній філософії. Але в сфері гендерних відносин саме свобода є необхідною умовою поступового досягнення рівності.

Оскільки, матеріальні й розумові здібності людей, умови й обставини, серед яких вони розвиваються, зазвичай є нерівними, то і результати їх діяльності не можуть бути однаковими. Тому впроваджуючи формальну рівність, право лише встановлює рівну міру поведінки для всіх.

Принцип рівності має універсальне значення для всіх історичних типів і форм права і виражає специфічні риси правового способу регулювання суспільних відносин. Він може бути як загальним, так і таким, що діє лише в певній сукупності правовідносин.

У роботі проаналізовано співвідношення рівності і справедливості, яка найбільшою мірою виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку належного балансу між учасниками правових зв'язків, між особистістю і суспільством, громадянином і державою. Справедливість вимагає правильно вирішувати суперечність між природною нерівністю і духовною рівністю людей.

Авторка звертає увагу на те, що основними шляхами досягнення рівності є забезпечення рівних можливостей і рівних результатів. Рівність можливостей вимагає гарантування кожному

індивіду однакових шансів для досягнення певних успіхів у житті. А рівність результатів вимагає гарантування рівності суб'єктів завдяки запровадженню так званої позитивної дискримінації, що є можливим лише за умов обмеження вільної конкуренції.

У дисертації розглянуто також ліберальну та соціальну концепції рівності, проведено розмежування таких понять, як «рівність» та «рівноправність». Рівність людей — це фактична, реальна однаковість їхніх соціальних можливостей у використанні прав і свобод людини й у виконанні соціальних обов'язків. Рівноправність — це належність кожній людині однакових юридичних можливостей, необхідних для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно визначаються досягнутим людством рівнем розвитку.

Водночас слід враховувати, що люди не однакові за своїми фізичними та психічними можливостями, за рівнем життя та за іншими характеристиками. Тому права людини не можуть бути однаковими для різних груп (певні обмеження можуть існувати для іноземців, особливі права можуть надаватися молоді тощо), але вони мають бути рівними в межах групи для всіх її членів. У сучасних правових системах можна визначити певні групи суб'єктів права, які формуються на основі відмінностей між людьми, що мають соціальний, а не індивідуальний характер. Для особи, яка належить до певної категорії, цей факт належності обумовлює особливі правові наслідки порівняно з іншими особами. Він визначає специфіку в характері і умовах реалізації прав і свобод, особливості закріплення певних прав, наявність додаткових пільг і гарантій. Ці особливості повинні закріплюватись у законах, що регулюють правове становище окремих груп громадян.

Підрозділ 2.2 «Гендерна рівність: поняття та ознаки» присвячено визначенню поняття та ознак гендерної рівності, зміст яких формувався поступово, неоднозначно і суперечливо.

Гендер розглядається як соціальна приналежність до певної статі, як уявлення кожного індивіда про рольові характеристики та поведінкові особливості індивідів тієї статі, до якої він належить. Формальна рівність не може подолати фактичну нерівність, що існує між чоловіком і жінкою й проявляється в різних аспектах. Але вона є юридичною основою для поступової ліквідації найнебезпечніших для суспільства проявів гендерної нерівності. При цьому гендерна рівність розглядається як складова загальної рівності, що збагачує принцип рівності і сприяє його поширенню на широке коло суспільних відносин.

У своєму дослідженні авторка виходить з того, що джерелом набуття суспільними відносинами (у тому числі за участю чоловіків і жінок) нормативного характеру є їх постійна повторюваність, завдяки чому складаються загальні правила поведінки в усіх сферах суспільного життя.

Виходячи з такого розуміння, в роботі акцентується увага на тому, що з появою парної родини відносини між чоловіком і жінкою, що склалися стихійно, набувають постійного характеру в результаті їх багаторазового повторення. Правовідносини, що охоплюють розподіл обов'язків між

чоловіком і дружиною, діяльність щодо спільного господарювання та управління майном, питання спадщини, продовження роду, виховання дітей та ін., згодом одержують державний захист через суд або компетентні державні органи і набувають свого юридичного вираження у вигляді сімейних правовідносин. Вони становлять основу правового регулювання, яка поступово розширюється за рахунок дрібних і мінливих деталей сімейних відносин, що додатково регулюються державою у законодавстві.

Природно, що чоловік і жінка наділені різними колом прав і обов'язків: це обумовлено об'єктивним процесом розвитку людської цивілізації, відповідає потребам суспільства і залежить від особливих біологічних та психологічних характеристик чоловіка і жінки. Отже, право не може змінювати основоположних об'єктивних процесів суспільного розвитку і відповідно не може зробити однаковим правовий статус чоловіка і жінки. Проте воно може за допомогою надання додаткових спеціальних прав частково вирівнювати їх правовий статус, створювати рівні можливості для реалізації суб'єктивних прав чоловіка і жінки.

Звертається увага на те, що у сфері гендерних відносин існує багато напрямків, у яких жінки мають менші можливості використання рівних з чоловіками прав. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що гендерна рівність як один з видів рівності повинна бути побудована на справедливому поєднанні елементів формальної і фактичної рівності, що враховує позитивні ознаки і здатна компенсувати недоліки цих видів рівності. У сфері гендерних відносин існують різні форми рівності чоловіка і жінки: рівність прав; рівність можливостей; рівність здібностей; рівність потреб; рівність інтересів; рівність результатів тощо.

Отже, рівність чоловіка і жінки не слід трактувати як ідентичність їх правового статусу. Як різні суб'єкти права вони наділені різними правомочностями. У тій сфері, яка не пов'язана з природними відмінностями чоловіка і жінки, їх юридична і фактична рівність повинні збігатися.

Сенс гендерного підходу полягає не просто у виявленні відмінностей між чоловіком і жінкою, а у дослідженні можливих моделей нових суспільних відносин. Авторка вважає, що зазвичай немає статевої обумовленості до занять тією чи іншою діяльністю, а є соціальні чинники, що диктуються, виховуються і формуються у процесі соціалізації гендерної обумовленості.

У **підрозділі 2.3 «Дискримінація за ознакою статі»** розкрито зміст, форми та види дискримінації за ознакою статі та визначено шляхи подолання цієї дискримінації.

Поняття «дискримінація за ознакою статі» визначається через сукупність понять і категорій, які щораз наповнюється змістом або в ході судового розгляду конкретної справи, або в процесі законотворчості, коли ці поняття використовуються для розширення сфери формальної та практичної дії права.

Розглянуто різні моделі забезпечення рівності чоловіка і жінки: формальна, протекціоністська

та субстантивна, досліджено такі види дискримінації за ознакою статі, як формальна і фактична, позитивна та негативна, що проявляються в прямій і непрямій формі, визначено способи подолання дискримінації за ознакою статі.

У роботі також визначається зміст і сфери дії принципу недискримінації, який означає заборону необґрунтованого відмінного ставлення до осіб, які перебувають в однаковій ситуації, чи однакового підходу до осіб, які перебувають в різних ситуаціях. Аналізуючи міжнародний досвід впровадження позитивних дій, авторка зауважує, що це складний механізм, який при неправильному застосуванні може призвести до негативних соціальних наслідків, і пропонує принципи застосування позитивної дискримінації.

Послідовна реалізація принципу недискримінації в юридичних практиках і інституціях є основним фактором, що свідчить про наявність у правовій системі справедливого балансу між вимогами формальної і фактичної рівності. Право на захист від дискримінації розкривається як одне із фундаментальних прав людини, яке визнане міжнародним правом і має бути забезпечене сучасними державами.

У **підрозділі 2.4 «Гендерна експертиза законодавства»** розглянуто основні вимоги до проведення гендерної експертизи законодавства як одного із засобів забезпечення гендерної рівності.

Гендерні дослідження замінили біодетерміністський підхід, що приписував суб'єктам права певні соціально-культурні характеристики залежно від їх біологічної статі що, у свою чергу, обмежувало права і свободи як жінок, так і чоловіків. Гендерний підхід визнає біологічні відмінності людей, однак не акцентує на них увагу, вважаючи їх результатом соціокультурного розвитку суспільства.

Основним завданням гендерної експертизи законодавства є впровадження принципу рівності статей через правові механізми, що виражається в паритетному представництві, рівному доступі до ресурсів влади, рівній відповідальності тощо. Звертається увага на те, що метою гендерної експертизи є не просто аналіз правового становища жінки, а дослідження державно-правової дійсності в аспекті забезпечення гендерної рівності.

Зроблено висновок, що гендерна експертиза як метод аналізу й елемент державного управління повинна стати одним з механізмів забезпечення прав людини незалежно від її статі. Важливою частиною гендерної експертизи є оцінка державної політики в сфері гендерних відносин, що спрямована на виявлення та подолання фактів дискримінації за ознакою статі. У зв'язку з цим гендерний аналіз законодавства, що найчастіше орієнтований на аналіз прав жінки, повинен застосовуватися і щодо розгляду фактів порушення прав чоловіка.

У **розділі 3 «Еволюція правового становища жінки в аспекті гендерної рівності»**, який включає три підрозділи, доведено, що в процесі історичного розвитку правосуб'єктність кожної

суспільної групи історично визначалася її соціальною цінністю. Чим вище оцінка, тим ширше обсяг санкціонованих державою прав тієї чи іншої категорії суб'єктів права. Як відомо, протягом тривалого часу історії людства особливе значення мала фізична сила і мобільність чоловіків (війни, промислове виробництво), водночас цінність жінки визначалася її роллю матері й берегині сімейних традицій. Природно, що в суспільній свідомості переважали чоловічі цінності, проте в процесі історичного розвитку змінюється система цінностей, жінка поступово розширює коло своїх прав і обов'язків; набуває доступ до продуктивної праці, освіти, участі в політичному житті. Це стає особливо помітним в умовах науково-технічного прогресу, коли фізична сила перестає бути визначальним чинником виробничих процесів. У цей період найбільш суттєво змінюються уявлення про цінність жіночого початку, що сприяє значному підвищенню ролі жінки в суспільстві.

Відповідно до зазначених закономірностей змінюються уявлення про справедливість у відносинах між статями, про міру свободи, що може бути надана жінці, і під впливом нових уявлень розширюється правосуб'єктність жінок. Однак ці природні процеси не завжди одержують адекватний правовий вираз. Вони відбуваються нерівномірно, у різних країнах по-різному, з урахуванням культурних і національних традицій. Авторка констатує, що міра свободи, що відображена в праві і реалізована практикою, поступово, але неухильно розширюється. Вона переноситься з території одних на територію інших держав і утверджується як тенденція у світовому масштабі. Ступінь свободи, що надається жінці, постійно збільшується, що призводить до розширення її правосуб'єктності.

У підрозділі 3.1 **«Правове становище жінки в добуржуазний період»** зазначено, що в цей період становище жінки здебільшого характеризувалося залежністю від чоловіка. Як відомо, вона не мала права висловити своє незадоволення чи пораду, не мала самостійності і права на виявлення власної волі. Через обмежену дієздатність вона не могла брати участь у правочинах без чоловіка або опікуна. Закон розпоряджався жінкою як предметом майна і після смерті чоловіка передавав їх найближчим родичам для укладання шлюбу, щоб забезпечити родину нащадками. Але обмежена дієздатність жінки не принижувала її гідності, а забезпечувала захист її особистих та майнових прав. Чоловік ставав для дружини опікуном, так само як батько до одруження. Після смерті чоловіка вона не потрапляла в залежність від його родини, а поверталася в батьківський будинок, де знаходила піклування та турботу.

Знадобилося чимало часу, щоб жінки отримали право на виділення в окрему власність свого посагу. Відтоді шлюб перестав бути для жінки втратою незалежності і особистих прав. Дружина мала свої інтереси і майно, окреме від майна і інтересів чоловіка. Вона могла самостійно управляти цим майном і навіть розпоряджатися ним без дозволу чоловіка.

У підрозділі 3.2 **«Правове становище жінки в умовах буржуазно-демократичних**

відносин» зазначено, що публічні дискусії про місце і роль жінки в суспільстві виникли значно раніше епохи буржуазних революцій і відбувалися в умовах стрімких економічних, соціальних і політичних перетворень у тісному зв'язку з питанням про сутність влади в державі і в сім'ї. Перші публічні виступи жінок за своїм змістом були далекими від бажання отримати будь-які особливі привілеї або владу в суспільстві. Це були звернення до уряду про надання жінкам роботи в умовах жахливої злиденності

Під час Великої французької революції жінки поряд з чоловіками вели активну боротьбу з тиранією. Активістки жіночого руху заявляли, що жінка, так само як і чоловік, сприяє зростанню державного майна, тому вона має однакове право вимагати звіту про управління ним.

У роботі зроблено висновок, що західноєвропейські законодавства кінця XIX ст. характеризуються змішаним регулюванням правового становища жінки, але в більшості країн зберігалися патріархальні засади, що встановлювали й охороняли домінування чоловічої влади і нерівність статей. Визначено відмінності в правосуб'єктності вдови, незаміжньої та заміжньої жінки. У давні часи такої різниці не існувало ні в римському праві, ні в праві варварів. Тільки після буржуазних революцій законодавства країн Західної Європи встановили обмеження в правах не жінки взагалі, а суб'єкта правовідносин не за ознакою статі, а за ознакою сімейного становища. Дружина не мала права брати участь у жодному юридичному правочині без згоди чоловіка, незалежно від майнового режиму шлюбних відносин (спільності чи роздільності майна).

У дисертації зроблено висновок, що суффражистський рух сприяв позитивним змінам у суспільних відносинах першої половини XX ст. і хоча жінки не змогли реалізувати свої плани щодо рівноправності з чоловіками, проте, за ними було визнане право на працю, рівні права в спадкуванні майна, обмежена батьківська влада над неповнолітніми дітьми, надане однакове право розлучення, скасовано закони, що встановлювали покарання жінок за перелюбство.

У **підрозділі 3.3 «Правове становище жінки в Україні»** зазначено, що в Україні рівність чоловіка і жінки у політичних і громадянських правах вперше була закріплена в Конституції УНР 1918 року. Після перемоги соціалізму передбачалося: зрівняти чоловіка і жінку у політичних і соціальних правах; трансформувати буржуазну родину у вільний союз чоловіка і жінки; залучити жінку в господарську діяльність нарівні з чоловіком, скасувавши домашнє господарство; перетворити материнство із приватної справи окремої жінки на суспільну за допомогою державної системи догляду і виховання дітей; шляхом перевиховання перетворити подвійну мораль буржуазних відносин чоловіка і жінки на солідарність працюючих індивідів різних статей.

Проте нерівність чоловіка і жінки у радянські часи найяскравіше проявилася у розподілі сімейних обов'язків та в сфері праці, що було пов'язано з пануванням думки про невисоку ефективність жіночої праці через перерви в роботі та подвійне навантаження у зв'язку з

народженням дітей і доглядом за ними, оцінкою жінок як осіб, які не прагнуть до підвищення своєї кваліфікації і професійного статусу, і як наслідок залучення жінок у галузях виробництва з рівнем оплати праці на 25–30% нижче середнього; жінки з високим рівнем освіти і кваліфікації часто не могли реалізувати себе нарівні з чоловіками такої самої кваліфікації.

У дисертації зазначено, що прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», при підготовці якого було враховано світовий досвід із впровадження аналогічних законів, незважаючи на наявність певних недоліків, є безумовно важливим етапом розвитку громадянського суспільства. Проте, його ефективне функціонування і досягнення позитивних результатів у реалізації принципу гендерної рівності можливі лише за умов належного механізму впровадження положень даного Закону з урахуванням вимог формальної і фактичної рівності.

Проведене в межах третього розділу дослідження обумовило висновок, що багатовікова еволюція суспільних відносин демонструє розширення демократичних засад розбудови суспільства, сім'ї і держави. Внаслідок чого жінка перетворилася із пасивного суб'єкта правовідносин на повноправного і рівного їх учасника. Проблема правового становища жінки не обмежується формальним проголошенням рівності прав чоловіка і жінки, вона потребує вирішення питання про надання жінкам реальних рівних можливостей використання рівних з чоловіками прав. Реалізація цього курсу вимагає значної державної підтримки, насамперед забезпечення надійних соціально-економічних гарантій, високого рівня розвитку і стабільності суспільства.

Спільною рисою усіх сучасних держав є проблема глобалізації гендерної рівності, про що свідчить проведення під егідою ООН чотирьох Всесвітніх конференцій, присвячених проблемам становища жінки. Процес глобалізації сприяє переведенню проблеми прав людини взагалі і прав жінки зокрема з суто національного рівня в площину міжнародного права, наслідком чого стало прийняття світовою спільнотою низки міжнародних конвенцій і декларацій, спеціально присвячених гендерним питанням.

Світове співтовариство поставило перед кожною державою завдання розробити і забезпечити реалізацію комплексних багатоцільових програм щодо забезпечення рівних прав і можливостей чоловіка і жінки на всіх рівнях суспільних відносин. Україна визнає пріоритет міжнародного права відповідно до національного права, узгоджує державну політику з міжнародними стандартами прав людини і прагне до послідовного впровадження принципу гендерної рівності в українське суспільство.

Розділ 4 «Особливості реалізації жінкою своїх суб'єктивних прав» присвячено аналізу механізмів реалізації жінкою її право та дієздатності через визначення особливостей користування такими правами, як право на гідність, право на свободу вибору життєвого шляху, репродуктивними, сімейними, політичними та економічними правами.

У підрозділі 4.1 «Право на гідність» сформульовано вихідне поняття гідності як моральної властивості людини, що відображає її унікальну, неперевершену цінність. З моменту народження кожного його гідність є однаково рівною із гідністю інших людей. Усвідомлення цього веде до формування в особі почуття власної гідності, очікування поваги до неї з боку інших людей, установку на відстоювання своїх прав, а також визнання рівних прав усіх інших людей. Тому держава повинна створити усі умови для реалізації принципів та норм права, які забезпечують реалізацію, охорону та захист права на гідність і особисту недоторканість осіб в умовах гендерної рівності.

Право на повагу до гідності людини гарантується сукупністю норм, які надають кожній людині впевненість у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й норми, наполягати на повазі до себе з боку інших людей, державних органів та посадових осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей та етичних принципів були належним чином обґрунтовані.

Авторка звертає увагу на такі негативні явища, що стоять на перешкоді реалізації жіночої права на гідність, як насильство в сім'ї, сексуальні домагання на роботі, і аналізує міжнародний досвід їх подолання, розроблені пропозиції щодо їх вирішення в Україні.

У підрозділі 4.2 «Право на свободу вибору життєвого шляху» підкреслюється, що основним обмеженням свободи вибору жіночої життєвого шляху є сформовані в суспільстві стереотипи про роліве призначення жінки, які підтримуються державою та забезпечуються правом. Суттєво пом'якшити дію цих перепон можливо лише в умовах соціальної правової держави шляхом упровадження в суспільство ідеології егалітарних відносин між статями. При цьому слід розуміти, що справжня емансипація є двоєдиним процесом. Для чоловіка і жінки повинні бути розкриті сфери, з яких вони протягом століть витіснялися. Такою сферою для жінки є суспільне виробництво, а для чоловіка – виховання дітей і домашнє господарство. Утвердження гендерної рівноваги в суспільстві можливе тільки через діалог між чоловіком і жінкою. Причому роль та активність чоловіків в утвердженні їх паритетності має зростати і розглядатися як важливий елемент правової культури суспільства.

Отже, подолання гендерних стереотипів, утвердження загальнолюдських стандартів поведінки чоловіка і жінки є потребою не лише для перебудови українського суспільства, але й для появи нових форм міжнародного спілкування.

У підрозділі 4.3 «Репродуктивні та сімейні права жінки» обґрунтовано висновок, згідно з яким репродуктивні права людини становлять правовий інститут, норми якого містяться в багатьох галузях права й потребують комплексного дослідження і правового регулювання з урахуванням принципу гендерної рівності. Репродуктивну політику держави в кожному історичному періоді визначають два основних чинники — демографічна ситуація в країні і ступінь

впливу релігії на державне і громадське життя. Історичний досвід показує, що проблеми демографічного характеру не можуть бути вирішені за рахунок надання жінкам права самостійно планувати народження дітей.

Сімейний кодекс України передбачає, що питання материнства й батьківства вирішуються подружжям спільно з урахуванням принципу рівності. Проте в разі виникнення розбіжностей або конфлікту щодо народження дітей кожен з подружжя зберігає повну свободу на прийняття остаточного рішення без будь-якого примусу або насильства і має право на розірвання шлюбу.

В умовах гендерної рівності чоловіки мають бути наділені певними правами у вирішенні питання про переривання вагітності своєї дружини. Але враховуючи, що виношують і народжують дітей саме жінки, обмеження їх у праві на аборт було б порушенням їх свободи. Визнання на законодавчому рівні за чоловіком права брати участь у вирішенні цього питання означало б погоджуватися із існуванням «примусу» жінок до материнства, легітимацію так званої «вимушеної вагітності», що є порушенням основоположних прав людини. Тому питання про згоду чоловіка на переривання вагітності його дружини доцільно вирішувати в межах шлюбного контракту.

Законодавство про охорону репродуктивного здоров'я повинно передбачати вирішення цієї проблеми не лише в медичному, а й у більш широкому соціальному аспекті стосовно прав людини. Репродуктивні права громадян слід визнати на законодавчому рівні, зокрема: право на вільний репродуктивний вибір; право на вільний доступ до інформації про засоби планування сім'ї й охорону репродуктивного здоров'я; право на безпечне материнство, тобто на медико-соціальну допомогу жінці, що зводить до мінімуму ризик для її здоров'я і здоров'я дитини в період вагітності, пологів і післяпологовий період; право на використання допоміжних репродуктивних технологій; право на попередження і штучне переривання небажаної вагітності та інші.

У **підрозділі 4.4 «Політичні права жінки»** зазначено, що права жінки у політичній сфері знайшли широке закріплення в Конституції України, яка гарантує жінкам вільне волевиявлення своїх політичних переконань, формування жіночих партій і політичних рухів. Важливим аспектом забезпечення рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки є удосконалення виборчого законодавства та законодавства про політичні партії. Юридичними гарантіями політичної активності жінки є умови і засоби, що забезпечують їй можливість користуватися проголошеними в Конституції і законах України політичними правами. Насамперед це сприятливий політичний режим, а також наявність механізмів і матеріальних джерел, що забезпечують жінкам рівні можливості у виборчому процесі.

У дисертації зазначається, що представницькі органи влади залишаються здебільшого сферою діяльності чоловіків, що потребує реформування в напрямі гендерної збалансованості; рівень гендерної свідомості як жінок, так і чоловіків залишається недостатнім для реалізації

пропорційного представництва в політичних органах і структурах. Тому найефективнішим засобом встановлення паритетної демократії в умовах сьогодення є введення гендерних квот у партійних списках під час виборчої кампанії. Крім того, необхідно встановити на законодавчому рівні норми, відповідно до яких при формуванні керівних органів у системі державної служби і самоврядування рекомендується дотримуватися принципу представлення чоловіків і жінок пропорційно складу населення; необхідно розробити і запровадити державні кадрові програми з метою істотного збільшення кількості жінок на керівних посадах вищої і середньої управлінської ланки органів державної влади і місцевого самоврядування.

Досвід демократичних країн свідчить, що найбільше жінки представлені в державних органах країн з пропорційною виборчою системою, коли всі місця в парламенті розподіляються пропорційно голосам, поданим за партійними списками. Це пояснюється тим, що в сучасних умовах легше забезпечити обрання депутатів за списками, де жінки представлені по можливості максимально пропорційно, ніж домогтися різкого збільшення кількості виборців, які голосуватимуть саме за жінок.

Важливу роль у забезпеченні гендерної рівноправності у виборчому процесі традиційно відіграють ліві партії. Вони не тільки закріплюють принцип реальної рівності осіб обох статей у своїх статутах, але й досить часто передбачають квоти на пропорційне представництво чоловіків і жінок у керівництві партією на всіх рівнях партійної ієрархії, що обумовлює гідне місце жінок й у партійних списках під час виборчих кампаній. Цікавим є приклад Скандинавських країн, де процес інтеграції жінок у політичне життя почався після збільшення їх представництва в керівництві насамперед лівими партіями. Тому найбільше жінки представлені в парламентах таких країн, як Швеція (45% жінок-депутатів); Норвегія (36,4% жінок-депутатів); Бельгія (35,3%). У наш час існує більше 100 політичних партій у 46 країнах світу, які закріпили в статутних документах і застосовують під час виборів гендерні квоти в своїх партійних списках.

У **підрозділі 4.5 «Економічні права жінки»** обґрунтовано положення, згідно з яким забезпечення гарантій вільного розвитку особистості, поваги честі і гідності людини – найважливіші умови формування соціальної правової держави в Україні. Необхідним кроком у цьому напрямку є вдосконалення правового механізму реалізації принципу рівних прав і можливостей чоловіка і жінки у сфері трудових відносин.

Державне регулювання трудових відносин повинно виходити насамперед із інтересів працівників і обмежуватися чітко визначеними сферами, а саме: захистом прав і законних інтересів працівників, охороною їх життя та здоров'я, охороною праці жінок, неповнолітніх дітей, інвалідів та інших соціально вразливих груп. У регулюванні інших питань, що виникають на ринку праці, державний вплив повинен мати виключно рекомендаційний характер.

Для повноцінної реалізації кожним громадянином своїх соціально-трудових прав необхідні нові підходи, які будуть враховувати, що питому вагу працівників (чоловіків і жінок) становлять

особи із сімейними обов'язками. Першим кроком у вирішенні цієї проблеми повинно стати визначення кола осіб, що потребують соціальних гарантій у зв'язку із сімейними обов'язками. Виходячи з однакової відповідальності батьків за виховання дітей необхідно перейти від надання пільг жінкам до надання пільг працівникам із сімейними обов'язками.

Регулювання соціально-трудових відносин в сучасному українському суспільстві потребує реформування багатьох механізмів, що були орієнтовані на патріархальні традиції та державні замовлення, внесення численних змін у чинне законодавство та прийняття комплексної державної програми підтримки жінок на ринку праці.

У розділі 5 «Особливості правового захисту прав жінки», який складається з трьох підрозділів, проаналізовано національні, регіональні і міжнародні механізми захисту прав жінок.

У підрозділі 5.1 «Національні правові механізми захисту прав жінки» розкрито способи, форми і напрямки забезпечення рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки, до яких належать: 1) діяльність органів державної влади, до компетенції яких належать питання рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки; 2) комплексні механізми формування і розподілу державних ресурсів (бюджет, державні програми, податкова політика, що включає підтримку благодійних, некомерційних, правозахисних організацій, законодавство про соціальне замовлення та ін.); 3) діяльність Уповноваженого з прав людини; 4) судовий і адміністративний захист прав людини і громадянина.

Вивчено досвід інших країн світу в розбудові національного механізму захисту прав жінки, проаналізовано вітчизняний досвід, розроблено пропозиції щодо подальшого розвитку механізмів забезпечення прав жінки.

Підрозділ 5.2 «Регіональні правові механізми захисту прав жінки» присвячено особливостям формування, розвитку й функціонування трьох основних регіональних механізмів захисту прав жінок, які регламентують питання захисту прав людини в масштабах окремих континентів, — Європи, Америки й Африки.

На європейському континенті права людини врегульовані основними документами — Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод (1950 р.), й Європейською соціальною хартією (1961 р.), які відрізняються не тільки сферою правового регулювання, але й механізмами захисту прав людини. З огляду на міжнародні стандарти, Європейська конвенція і Європейська хартія зробили вагомий внесок у справу уніфікації захисту прав людини на європейському континенті, в тому числі в аспекті рівності статей.

Укладачі Міжамериканської конвенції про права людини (1969 р.) запозичили механізм захисту прав людини з Європейської конвенції, поклавши контроль за виконанням зобов'язань, узятих державами-учасниками, на Міжамериканську комісію і Міжамериканський суд з прав

людини. Порівняльний аналіз діяльності європейських і американських регіональних органів з прав людини свідчить, що їх ефективна діяльність можлива тільки на основі схожості політичних систем, історичного досвіду, правових традицій і близькості рівнів соціально-економічного розвитку.

Африканська хартія прав людини і народів (1981 р.) враховує специфіку континенту, наголошуючи на питаннях самовизначення, соціально-економічного і культурного розвитку держав, реалізації суверенних прав народів, забезпечення прав особи на розвиток, міжнародну безпеку тощо. Контроль за виконанням Хартії покладений на Африканську комісію з прав людини і народів, діяльність якої полягає у виробленні рекомендацій. Особливість Африканської хартії полягає в тому, що Комісія розглянувши повідомлення про суттєві масові порушення прав людини, інформує Асамблею глав держав і урядів, яка здійснює всебічне вивчення цих випадків.

У підрозділі 5.3 «Міжнародно-правові механізми захисту прав жінки» розглянуто основні етапи становлення належного механізму захисту прав жінки на міжнародному рівні, налагодження його ефективної роботи вимагає кропіткої цілеспрямованої міждержавної політики усіх зацікавлених держав. Відповідні рішення на міжнародному рівні були прийняті зокрема на Всесвітній конференції з прав людини, що проходила у Відні в 1993 р, після чого, усі документи ООН з прав людини стали включати питання про права жінки, а гендерний підхід став враховуватися в усіх міжнародних заходах, що проходять під егідою ООН та її органів.

Поняття міжнародного механізму захисту прав жінки включає такі складові елементи, як міжнародні документи (конвенції, декларації, договори); міжнародні організації та їхні органи; практику застосування міжнародних документів та міжнародний контроль і процедури розгляду спорів.

Питання забезпечення прав людини є однією із важливіших сфер співробітництва держав на міжнародній арені. Додержання прав людини уповноваженими органами кожної держави свідчить про визнання нею ідеалів світового співтовариства та загальновизнаних принципів міжнародного права, спрямованих на підтримання світового порядку.

Світовим співтовариством на основі гендерного підходу прийнято низку правових актів, які містять міжнародні стандарти реалізації та захисту прав жінки і є обов'язковими до виконання державами-учасниками. До того ж у процесі міжнародного співробітництва сформувався і діє міжнародно-правовий механізм захисту прав жінки, який складається з міжнародних норм, принципів та спеціальних міжнародних інституцій, що здійснюють контрольні функції, які є важливим компонентом міжнародного захисту прав людини.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні сформульовано низку висновків і пропозицій, спрямованих на

вирішення наукової проблеми – визначення закономірностей формування і розвитку правового становища жінки як суб'єкта права, встановлення змісту гендерної рівності, шляхів її досягнення та правових засобів її забезпечення. Сформульовано основні поняття, що необхідні для викладення загальнотеоретичної концепції правового становища жінки у гендерному вимірі – правова рівність, гендерна рівність, дискримінація за ознакою статі, позитивна дискримінація, принцип недискримінації. Запропоновано класифікацію видів рівності за різними критеріями. Серед висновків, що зроблені в дисертації, найбільш загальними і важливими є такі:

1. Аналіз філософсько-правової думки упродовж всієї історії її розвитку дозволяє зробити висновок, що філософи здавна сприймали рівність як одну з вимог справедливості. Важливим вбачається погляд, відповідно до якого рівність не повинна розглядатись з формальної точки зору без урахування існуючої фактичної нерівності, що знайшло своє відображення у сучасній доктрині гендерної рівності.

2. Принцип гендерної рівності не може бути визначений поза встановленням співвідношення понять формальної і фактичної рівності, рівності можливостей чоловіка і жінки. Формальна рівність означає встановлення лише юридичних гарантій реалізації проголошених прав. Але всі ці гарантії не можуть повною мірою ліквідувати реально існуючу фактичну нерівність чоловіка і жінки, що породжується існуючими між ними фізіологічними, психологічними і соціальними відмінностями. На відміну від формальної рівності гендерна рівність полягає не в однаковому становищі чоловіка і жінки, а в створенні дійсно рівних умов для учасників відповідних правовідносин, у доступі до використання певних матеріальних або нематеріальних благ і цінностей, які є об'єктами відповідних правовідносин.

3. Рівність чоловіка і жінки не слід трактувати як ідентичність їх правового статусу. Як різні суб'єкти права вони наділені різними правомочностями. У тій сфері, яка не пов'язана з природними відмінностями чоловіка і жінки, їх формальна і фактична рівність повинні збігатися.

4. Багатовікова еволюція суспільних, в тому числі і сімейних відносин, демонструє розширення демократичних засад розбудови суспільства, сім'ї і держави. Жінка перетворилася з пасивного суб'єкта правовідносин на повноправного і рівного учасника. Проблема правового становища жінки не обмежується формальним проголошенням рівності прав чоловіка і жінки, вона потребує вирішення питання про надання жінкам реальних рівних можливостей використання рівних з чоловіками прав. Реалізація принципу гендерної рівності вимагає значної державної підтримки, насамперед забезпечення надійних соціально-економічних гарантій, високого рівня розвитку і стабільності суспільства.

5. Рівність чоловіка і жінки є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови правової держави. Сучасний стан суспільних відносин не дозволяє ігнорувати знання, навички та творчі здібності жінок, а потребує негайного і повного їх

використання. Рівна участь жінок у професійному, політичному та громадському житті повинна бути поєднана з їх рівною відповідальністю при прийнятті рішень на державному рівні.

6. Спільною рисою усіх сучасних держав є проблема глобалізації питання про гендерну рівність, про що свідчить проведення під егідою ООН чотирьох Всесвітніх конференцій, присвячених проблемам становища жінок. Процес глобалізації проявляється в трансформації проблеми прав людини взагалі і прав жінки зокрема з суто національного рівня в площину міжнародного права, наслідком чого стало прийняття світовою спільнотою низки міжнародних конвенцій і декларацій, спеціально присвячених питанням гендерної рівності.

7. Світовий досвід показує, що процес усвідомлення (у тому числі самими жінками) необхідності переходу від пануючої ідеології чоловічої переваги до егалітарних принципів у стосунках між статями не відбувається автоматично. Для цього потрібні активність держави і громадських організацій, об'єктивне висвітлення в засобах масової інформації існуючого нині становища жінок, а також інформування про можливі шляхи його вдосконалення.

8. Основним обмеженням свободи вибору жінкою життєвого шляху є сформовані в суспільстві стереотипи про рольове призначення жінки, які підтримуються державою та забезпечуються правом. Суттєво пом'якшити дію цих перепон можливо лише в умовах соціальної правової держави шляхом упровадження в суспільство ідеології егалітарних відносин між статями. При цьому справжня емансипація — процес двоєдиний. Для чоловіка і жінки повинні бути розкриті сфери, з яких вони протягом століть витіснялися. Такою сферою для жінки є суспільне виробництво, а для чоловіка — виховання дітей і домашнє господарство.

9. Сімейне законодавство України, виходячи із принципу рівних прав і можливостей чоловіка і жінки, містить низку гарантій, що перешкоджають дискримінації жінки і гарантують рівноправність подружжя. В разі виникнення розбіжностей або конфлікту щодо народження дітей кожен з подружжя зберігає повну свободу на прийняття остаточного рішення без будь-якого примусу або насильства і має право на розірвання шлюбу.

10. Важливим аспектом забезпечення рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки є удосконалення виборчого законодавства та законодавства про політичні партії. Доцільним уявляється встановити норму, відповідно до якої кількість чоловіків і жінок у списках кандидатів не може бути меншою певного відсотка від загальної кількості кандидатів, висунутих виборчим об'єднанням. Юридичними гарантіями політичної активності жінки є умови і засоби, що забезпечують їй можливість користуватися проголошеними в Конституції і законах України політичними правами. Передусім це сприятливий політичний режим, а також наявність механізмів і матеріальних джерел, що забезпечують жінці рівні можливості у виборчому процесі.

11. Для повноцінної реалізації кожним громадянином своїх соціально-трудових прав необхідні нові підходи, які будуть враховувати, що питому вагу працівників (чоловіків і жінок)

становлять особи із сімейними обов'язками. Першим кроком у вирішенні цієї проблеми повинно стати визначення кола осіб, що потребують соціальних гарантій у зв'язку із сімейними обов'язками. Виходячи з однакової відповідальності батьків за виховання дітей, необхідно перейти від надання пільг жінкам до надання пільг працівникам із сімейними обов'язками.

12. Правовий механізм забезпечення рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки складається з: 1) діяльності органів державної влади, до компетенції яких відносяться питання рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки; 2) комплексних механізмів формування і розподілу державних ресурсів (бюджет, державні програми, податкова політика, що включає підтримку благодійних, некомерційних, правозахисних організацій, законодавство про соціальне замовлення та ін.); 3) діяльності Уповноваженого з прав людини; 4) судового і адміністративного захисту прав людини і громадянина.

13. Урегулювання трудових відносин, у яких беруть участь жінки як окрема соціальна група, обґрунтовувалося у переважній більшості випадків необхідністю захисту функції материнства. Створення механізму забезпечення прав жінки відбувалося без врахування принципу гендерної рівності та мало патерналістський характер, який полягає в тому, що держава здійснює захист прав жінки через встановлення для неї низки заборон і обмежень, мотивуючи це необхідністю збереження функції материнства. Тому найбільш доцільним було б надати жінкам право самим вирішувати, в який спосіб поєднувати материнство з професійною діяльністю, ширше застосовувати загальнодозвільний режим правового регулювання.

14. Сьогодні кожна розвинута країна світу має в своєму національному законодавстві акти, спрямовані на забезпечення гендерної рівності. У цьому відношенні держави можна поділити на такі групи: держави, в яких діє один антидискримінаційний акт; держави, які не мають спеціального закону із забезпечення гендерної рівності; держави, в яких діють як антидискримінаційне законодавство в цілому, так і спеціальні акти, що передбачають ліквідацію дискримінації за ознакою статі; держави, в національній системі законодавства яких немає загального антидискримінаційного законодавчого акта, але є спеціальні акти з подолання дискримінації за окремими ознаками; держави, які обмежуються закріпленням (як правило, у конституції) загальної заборони дискримінації, не приймаючи спеціального законодавства.

15. Прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», при підготовці якого було враховано світовий досвід з впровадження аналогічних законів, незважаючи на наявність певних недоліків, є безумовно позитивним фактом. Перш за все необхідно зазначити, що цей акт охоплює порівняно з більшістю аналогічних законів зарубіжних країн досить широку сферу правового регулювання (як правило, охоплюється лише сфера трудових відносин). Крім того, прийняття даного Закону свідчить про визнання існування в Україні такої проблеми, як дискримінація за ознакою статі, та необхідності її подолання.

Ефективне його функціонування і досягнення позитивних результатів у реалізації принципу гендерної рівності можливі лише за умов вироблення механізму впровадження положень даного Закону з урахуванням вимоги не формального, а сутнісного підходу до вирішення вказаних проблем.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Дашковська О.Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності. – Х.: Право, 2005. – 224 с.
2. Жінки на ринку праці України в період реформування економіки: правовий та соціологічний аспекти // Харківський центр жіночих досліджень. – Х., 1999. – С.1-106.
3. Дашковська О.Р. Еволюція соціально-політичного статусу жінок : історично-правовий аспект // Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність. – Х.: Право, 2000. – С.5-27.
4. Дашковська О.Р. Проблеми впровадження принципу гендерної рівності в українське законодавство: загальнотеоретичні аспекти // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. – Вип. 52. – С.9-15.
5. Дашковська О.Р. Правовий статус жінок у країнах Західної Європи в добуржуазний період // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. – Вип. 55.- С. 25-31.
6. Дашковська О.Р. Гендер і право: логіко-понятійний аналіз // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 3(30). - С.16-21.
7. Дашковська О.Р. Ідея прав жінки в політико-правовій думці періоду буржуазних революцій // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 58.- С.3-8.
8. Дашковська О.Р. Державні гарантії і шляхи активізації участі жінок у політичному житті України: загальнотеоретичні питання // Проблеми законності. Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 59.- С. 8-13.
9. Дашковська О.Р. Державно-правові гарантії професійної діяльності жінок в Україні: загальнотеоретичні аспекти // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 60. - С.3-9.
10. Дашковська О.Р. Гендерна рівноправність в історичному ракурсі // Вісник Академії правових наук України. - 2003. - № 4(31). - С.178-186.
11. Дашковська О.Р. Правове становище жінки наприкінці XIX століття: порівняльний аналіз // Вісник Академії правових наук України. -2003.- № 1(32). - С.170-176.
12. Дашковська О.Р. Загальна характеристика правового становища жінки в сім'ї: історія і

сучасність // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. –Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 63.- С.51-57.

13. Дашковська О.Р. Філософсько-правові аспекти принципу рівності в історії правової думки // Вісник Академії правових наук України. - 2003. - №4 (35). - С.265-272.

14. Дашковська О.Р. Становище жінки в країнах мусульманського сходу: історико-правовий аспект // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 68. - С.3-7.

15. Дашковська О.Р. Право на свободу вибору життєвого шляху // Проблеми законності. Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. –Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 69. - С. 9-14.

16. Дашковська О.Р. Регіональні механізми захисту прав жінок: порівняльно-правовий аналіз // Вісник Академії правових наук України. - 2004. - № 1(36).- С.139-146.

17. Дашковська О.Р. Національні державно-правові механізми захисту прав жінки: світовий досвід і шляхи вдосконалення // Вісник Академії правових наук України. - 2004. - № 2(37).- С.198-205.

18. Дашковська О.Р. Формування й розвиток феміністичних ідей в історії політико-правової думки (XV-XIX ст.) // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. Вип. 73. – С.16-22.

19. Дашковська О.Р. Правові форми реалізації жінками своїх політичних прав // Вісник Академії правових наук України. – 2004. - № 3(38). – С.208-216.

20. Дашковська О.Р. Право на гідність і особисту недоторканість особи: гендерний аспект // Вісник Академії правових наук України. - 2004. - № 4(39). – С.198-204.

21. Дашковська О.Р. Репродуктивні права жінки: особливості реалізації й захисту // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005 . Вип. 74. – С.3-9.

22. Дашковська О.Р. Міжнародні механізми забезпечення гендерної рівності // Вісник Академії правових наук України. - 2005. - № 1(40) – С.199-206.

23. Дашковська О.Р. Християнська доктрина і правове становище жінки в умовах громадянського суспільства // Вісник Академії правових наук України. - 2005. - № . 2(41) – С.201-208.

24. Дашковська О.Р. Дискримінація за ознакою статі: деякі загальнотеоретичні аспекти // Вісник Академії правових наук України. - 2005. - № 3(42). - С.219-226.

25. Дашковська О.Р. Гендерна рівність в умовах модернізації ісламу: правові аспекти // Вісник Академії правових наук України. - 2005. - № 4(43). - С.182-187.

26. Дашковська О.Р. Гендерна експертиза законодавства: методологічні аспекти // Вісник Академії правових наук України. - 2006. - № 4(47). - С.219-225.
27. Дашковська О.Р. Державно-правові механізми забезпечення гендерної рівності в Скандинавських країнах // Вісник Академії правових наук України. – 2007. - № 3(50). - С.150 – 157.
28. Дашковська О.Р. Деякі проблеми правового захисту жінок в Україні // Матеріали междунар. научно - практ. конф. «Женщины за духовную безопасность общества»(Харьков, 11-12 июня 1999 г.) – Харьков, 1999. - С.97-100.
29. Дашковська О.Р. Деякі проблеми реалізації принципу рівних прав і можливостей чоловіків і жінок в Україні // Конституція України – основа модернізації держави і суспільства: Матеріали наук. конф. (м. Харків, 21-22- червня 2001 р.). – Х.: Право, 2001. – С.137-139.
30. Дашковська О.Р. Взаємодія неурядових жіночих організацій з органами місцевого самоврядування: проблеми і перспективи // Проблеми вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування: Матеріали наук. - практ. конф. (м. Харків, 4-5 грудня 2001 р.) - Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. - С.85-87.
31. Дашковська О.Р. Застосування гендерного підходу в державно-правових дослідженнях // Методологічні проблеми правової науки: Матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 13-14 грудня 2002 р.) -Х.: Право, 2003. - С.161-163.
32. Дашковська О.Р. Деякі проблеми впровадження принципу гендерної рівності в українське суспільство // Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні: Матеріали наук. - практ. конф. (м. Харків, 24-25 травня 2005 р.) – Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2005. – С.216-218
33. Дашковська О.Р. Гендерна рівність в умовах становлення демократичної правової держави // Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України: Тези доповідей та наукових повідомлень учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків 29-30 червня 2006 р.)- Х.: НЮАУ ім. Я. Мудрого, 2006. – С.120-123.
34. Дашковська О.Р. Гендер і право // «Гендер. Екологія. Здоров'я.»: Матеріали 1 міжнародної наукової конференції (Харків 23-24 жовтня 2007): Зб. наук. праць. – Х.: Харк. держ. мед. ун-т., 2007. - С. 55-56.

АНОТАЦІЯ

Дашковська О.Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави в права; історія політичних і правових вчень. Національна юридична

академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2008.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню ідейно-теоретичних та історичних джерел формування правового статусу жінки, особливостям реалізації жінками своїх суб'єктивних прав і законних інтересів, а також окремим механізмам правового захисту прав жінки. Сформульовано погляд на правове становище жінки через теоретико-історичне значення її соціальної цінності, відповідно до уявлень про справедливу міру свободи і рівності жінки і чоловіка.

У роботі проаналізовано співвідношення рівності і справедливості, яка найбільшою мірою виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку належного балансу між учасниками правових зв'язків, між особистістю і суспільством, громадянином і державою. Розглянуто ліберальну та соціальну концепції рівності, проведено розмежування таких понять, як «рівність» та «рівноправність». Визначено поняття та ознаки гендерної рівності, зміст яких формувався поступово, неоднозначно і суперечливо. Гендер розглядається як соціальна приналежність до певної статі, як уявлення кожного індивіда про рольові характеристики та поведінкові особливості індивідів тієї статі, до якої він належить. Формальна рівність не може подолати фактичну нерівність, що існує між чоловіком і жінкою й проявляється в різних аспектах. Але вона є юридичною основою для поступової ліквідації найнебезпечніших для суспільства проявів гендерної нерівності.

Розглянуто різні моделі забезпечення рівності чоловіка і жінки: формальну, протекціоністську та субстантивну, досліджено такі види дискримінації за ознакою статі, як формальна і фактична, позитивна та негативна, які проявляються в прямій і непрямій формі, та визначено способи подолання дискримінації за ознакою статі.

В роботі визначається зміст і сфери дії принципу недискримінації, який означає заборону необґрунтованого відмінного ставлення до осіб, які знаходяться в однаковій ситуації, чи однакового підходу до осіб, які знаходяться в різних ситуаціях. Аналізуючи міжнародний досвід впровадження позитивних дій, зазначено, що це складний механізм, який при неправильному застосуванні може призвести до негативних соціальних наслідків.

Ключові слова:

Правовий статус жінки, принцип гендерної рівності, принцип недискримінації, позитивна дискримінація, правові гарантії прав жінки.

АННОТАЦИЯ

Дашковская Е.Р. Правовое положение женщин в аспекте гендерного равенства: общетеоретический анализ. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности

12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 2008.

Диссертация посвящена комплексному исследованию идейно-теоретических и исторических источников формирования правового статуса женщины, особенностям реализации женщинами своих субъективных прав и законных интересов и отдельным механизмам правовой защиты женщины. Автором сформулирован взгляд на правовое положение женщины через теоретико-историческое значение его социальной ценности, в соответствии с представлениям о справедливой мере свободы и равенства женщины и мужчины.

В процессе исторического развития правосубъектность каждой общественной группы определялась их социальной ценностью. Чем выше оценка, тем шире объем санкционированных государством прав той или другой категории субъектов права. В условиях научно-технического прогресса, когда физическая сила перестает быть определяющим фактором производственных процессов, изменяются представления о ценности женского начала, которое способствует повышению роли женщин в обществе.

В диссертации сформулировано понятие и раскрыто содержание принципа гендерного равенства, проанализированы его соотношение с иными общеправовыми принципами, исследовано проявление принципа гендерного равенства в различных сферах общественной жизни. Особое внимание уделено проблемам реализации принципа недискриминации, которые возникают в связи с необходимостью обеспечения равноправия мужчин и женщин, как в процессе принятия юридических актов, так и во время их реализации.

Гендерное равенство предусматривает, прежде всего, равные возможности мужчины и женщины, обеспечивается не только закреплением равенства перед законом вместе с запретом дискриминации, но и политикой позитивных действий, которые должны быть объективными, обоснованными и оправданными. Право не может изменять объективные процессы общественного развития и соответственно не может уравнивать социальный статус мужчин и женщин. Оно может различными методами правового регулирования с помощью дополнительных и специальных прав частично выравнивать правовой статус участников правоотношений, создавать равные возможности для реализации их субъективных прав, что в полной мере касается мужчин и женщин.

Ключевые слова: правовой статус женщины, гендер, гендерное равенство, принцип недискриминации, позитивная дискриминация, правовые гарантии прав женщины.

SUMMARY

Dashkovskaya O.R. Women Legal Statuse in Gender Equality Aspect: General Theoretical Analysis. – Manuscript.

The dissertation paper for obtaining a doctor's of law degree on the field 12.00.01 – theory of state and law. – National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Mudry. – Kharkiv, 2008.

The dissertation focuses on research of the principle of equality of men and women. The thesis is devoted to research the principle of non-discrimination based on sex.

The author completed deep analyses of different philosophic and theoretical approaches to the question of women legal statute, beginning from the ancient times and including modern concepts. The legal nature of gender equality principle are given. Its correlation and codependence and the sphere of due values are revealed. The author emphasizes social, historical, political and cultural backgrounds of the gender equality theory. The legal statute of women in a number social spheres are viewed simultaneously through their integrity and specifics. Equality of the rights of women and men is ensured by providing women with opportunities equal to those of men in public, political, and cultural activity, in obtaining education and professional training, in work and its remuneration; by special measures for the protection of work and health of women; by establishing pension privileges, by creating conditions that allow women to combine work and motherhood; by legal protection, material and moral support of motherhood and childhood, including providing of paid leaves and other privileges to pregnant women and mothers.

The notions of legal equality, principle of equality and discrimination their constituent characteristics are presented. The role of national, regional and international mechanisms in development of women legal statute is shown.

The necessity to have a law in place that would provide a mechanism for gender equality, have as goal parity status of men and women in all sectors of society life, ensure equal rights and possibilities for men and women, and eliminate discrimination on the grounds of sex was not evident to all then and is not evident now, after the came in effect.

Key words: the principle of equality of men and women, the principle of non-discrimination based on sex, gender equality.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права
Погребняк С.П.

Підписано до друку 08 лютого 2008 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Ум.-друк. арк. 1,7. Обл.-вид. арк. 1,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 4088.

Друкарня Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого
61024, м .Харків, вул. Пушкінська, 77